

MANZUM BİR KUR'AN FALI

Doç. Dr. Alim YILDIZ
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÖZET

İnsanlar, tarih boyunca geleceği bilme hususunda sürekli olarak bir merak içerisinde olmuşlardır. Bu sebeple çeşitli fallara başvurmuşlardır. İslam sonrasında oluşturulan fallardan birisi de Kur'an fallarıdır. Makalemizde Türkçe manzum bir Kur'an Fali üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fal, Kur'an, manzum, Türkçe

ABSTRACT

One Qur'an Fortune In Verse

People were always fond of having information about the future during the history. For this reason, they referred to various fortunetellings. In post-Islamic period, one of these is Qur'anic fortunetelling. In this article, we tried to elaborate a study written in verse.

Key Words: Fortune, Qur'an, Poem, Turkish.

GİRİŞ

İslamî ilimlerin tamamında olduğu gibi Türk İslam Edebiyatı'nda da ilk kaynak Kur'an-ı Kerim'dir. Şairlerimiz, tertip etmiş oldukları Divan ve Mesnevî türü eserlerde Kur'an-ı Kerim'den çeşitli şekillerde yararlanmışlardır. Şiirlerinde, yeri geldiğinde anlatılan konuya ilişkin ayetlerden lafzî ve manevî iktibaslar yapan şairlerimiz, ayrıca Kur'an-ı Kerim'le ilgili edebî türler de oluşturmuşlardır. Kur'an-ı Kerim'de yer alan peygamber kıssalarından hareketle oluşturulan Yusuf u Züleyhâ, Süleyman-nâme, Halil-nâme isimlerini taşıyan müstakil mesnevîler dışında, manzum esmâ-ı hüsnâlar, manzum kırk ayet ve müstakil sure tercümeleri¹, surelerdeki ayet sayılarıyla ilgili mesnevîler², Kur'an-ı Kerim'le ilgili ilk akla gelen eserlerdendir. Bu saydıklarımızın dışında Kur'an'la ilgili oluşturulan Kur'an falları ise bahsettiğimiz diğer türlere nispetle sayı bakımından oldukça fazla eser verilen bir alandır.

Tarih boyunca çeşitli toplumlarda yaşamış olan insanlar, geleceği bilme

¹ Bkz. Alim Yıldız, "Prof. Dr. Nusret Çam'ın 'Şiir Diliyle Kur'an-ı Kerim Meali' Münasebetiyle Kur'an'ın Şiirle Meali Üzerine", *Kur'an Mealleri Sempozyumu Sempozyumu*, Ankara 2007, C. II, s. 87-103.

² Bkz. Alim Yıldız, "Şakir Ahmed Paşa'nın "Tertib-i Nefis" Mesnevisi", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas 2008, XI/2, s. 179-223.

hususunda daima bir merak içerisinde olmuşlardır. Bu merakları daha çok kendi gelecekları hususundadır. İleride başlarına ne gelecektir, ekonomik durumlarında bir değışme olacak mıdır, düşledikleri ya da hayal ettikleri şeyler gerçekleşecek midir... Bu ve buna benzer konular insanları “gelecektekenden haberdar olma” anlamına gelen fal işine yöneltmiştir.

Makalemiz Türkçe bir Kur'an Falı ile ilgili olduğu için diğerk fal çeşitleri, hangi milletlerde ne tür falların bakıldığı gibi konular incelememizin dışında olacaktır. Fakat burada özellikle bir olay üzerinde durmamız konuyu anlama hususunda bize fayda sağlayacaktır. Hemen İslam öncesinde meydana gelen, Siyer ve İslam Tarihi kaynaklarında yer verilen bir olay Araplar arasında falın ne denli çok kullanıldığını göstermektedir.

İslam, Kur'an Falı ve Türkler

İslam öncesi Kabe'de Hübel isimli putun önünde bulunan fal okları Mekke toplumu tarafından çok sık baş vurulan vasıtalardan biri idi³. Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'in, Zemzem kuyusunu açarken sadece Haris isimli bir oğlu vardı. Kureyşlilerden bazı kişiler tarafından rahatsız edilmesi üzerine bu durumu kendisini savunacak oğullarının olmamasına bağlayan Abdülmuttalib, Allah'ın kendisine on oğul vermesi karşılığında oğullarından birini kurban edeceğine dair bir adakta bulunmuş, daha sonra on oğlu dünyaya gelmişti. Kurban edilecek oğlunu belirlemek üzere çektiği kura ileride Hz. Peygamber'in babası olacak olan Abdullah'a çıkmıştı. Abdullah'ın kurban edilmemesini isteyen Kureyş'ten bazı kişilerin ısrar ve tavsiyeleri üzerine Medine'de bulunan bir kahineye gitmişti. Kahine, Abdülmuttalib'den Mekke'de bir kişinin diyetinin on deve olduğunu öğrenmesi üzerine yapılması gerekenleri anlatmıştı. Bu tavsiyeye uyarak Kabe'deki fal oklarına müracaat eden Abdülmuttalib, üzerlerinde “Abdullah” ve “Deve” yazan oklardan çekmiş, ilk on çekişte gelen “Abdullah”tan sonra on birincide “Deve” çıkmıştı. Abdülmuttalib iki kez daha fal oku çekmiş, bunlarda da deve çıkması sonucunda yüz deveyi kurban etmişti⁴.

İslam sonrası içki ve kumar yasağıyla birlikte fal okları da haram kılınarak yasaklanmış, bunların şeytan işi pisliklerinden olduğu ayetle belirtilmiştir⁵. Bu yasağı rağmen daha sonraları Araplarda fal bakma geleneğinin devam ettiği

³ Fal oklarıyla ilgili bkz. Yaşar Çelikkol, *İslam Öncesi Mekke*, Ankara 2003, s. 172-173.

⁴ Bkz. İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübra*, Beyrut tsz., I/88-94; İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, tahk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut 1981, I/164-169.

⁵ Fal okları Kur'an-ı Kerim'de iki ayrı ayette geçmektedir. “Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, boğulmuş, (taş, ağaç vb. ile) vurulup öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanıp ölmüş (hayvanlar ile) canavarların yediği hayvanlar -ölmeden yetişip kestiklerinin müstesna- dikili taşlar (putlar) üzerine boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. Bunlar yoldan çıkmaktır. Bugün kafirler, sizin dininizden (onu yok etmekten) ümit kesmişlerdir. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı beğendim. Kim, gönülden günaha yönelmiş olmamak üzere açık halinde dara düşerse (haram etlerden yiyebilir). Çünkü Allah çok bağılayıcı ve esirgeyicidir”. (Maide, 3)

“Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz”. (Maide, 90)

anlaşılmaktadır. Bu cümleden olarak Kur'an falları da yine ilk olarak Araplarda görülmektedir. Daha sonra İslam'ı seçen İranlılar ile Türklerin Kur'an fallarıyla ilgili manzum ve mensur eserler meydana getirdikleri tarihen sabittir.

Türkiye'de bulunan yazma kütüphaneler tarandığında "Fâl-ı Kur'an" başlığını taşıyan, Arapça, Farsça ve Türkçe yazılmış manzum ve mensur bir çok eser bulunduğu görülmektedir. Türkçe olarak kaleme alınan bu tür eserlerin çokluğu edebiyatımızda Fal-ı Kur'an isimli bir türün mevcudiyetini de ortaya çıkarmıştır.

Yaptığımız kütüphane taramalarında bu türden eserlerin çokça bulunması ve bir çok divanda Kur'an falıyla ilgili beyitlerin mevcudiyeti Türk toplumunda da Kur'an Falı'na oldukça fazla rağbet edildiğini göstermektedir⁶.

Fatih Sultan Mehmed'in, dönemin Ebu Hanife'si olarak bilinen Molla Hüsrev'e ve diğer din bilginlerine Kur'an falı baktırdığı⁷, Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin Kur'an'la fala bakana "şer'an bir şey lazım gelmeyeceği" fetvası⁸ gibi örnekler Osmanlı Devleti'nde Kur'an'la fala bakmanın çok yaygın olduğunu ve bu hususta dinen bir sakınca görülmediğini göstermesi açısından önemlidir. Osmanlı devlet protokolünde "müneccimbaşı"nın özel bir yerinin olması da ayrıca hatırlanması gereken bir husustur.

Burada, İslam dininin falı yasaklamış olmasına rağmen Müslüman toplumlarda özellikle "fal" kelimesi kullanılarak "Kur'an Falı" isimli eserlerin niçin yazılmış olduğu, bu konuda cevaz olup olmadığı, bu eserleri kaleme alanların hangi dinî gerekçeye dayandıkları gibi sorular akla gelebilir. Bu tür eserleri kaleme alan şair ve müellifler de buna benzer sorulara muhatap olabileceklerinden hareketle eserlerinin hemen başında Kur'an fallarının Cafer-i Sadık⁹, Hz. Ali¹⁰ ve hatta Hz. Peygamber'den geldiğini peşinen ifade ederler. Bazı Kur'an fallarında yer alan "inanmayanlara Müslüman adı verilemeyeceği ve bu rivayetin Hz. Peygamber'den geldiği"¹¹ ifadesi bu anlamda dikkat çekicidir.

Toplumumuzda İslam'la falın bir araya getirilmesi menfi bir anlam ifade etse de Kur'an falları, yapılması düşünülen bir iş için, o işi yapıp yapmama hususunda Kur'an'a müracaat, Kur'an'ı hakem kılma ve yapılacak iş hususunda hayrı arama şeklinde olması yönüyle diğer fallarla sadece bir isim benzerliği olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan, "bir işte hayırlı olanı arama" anlamına gelen ve yapılması, Hz. Peygamber tarafından tavsiye edilen "istihare"yle amaç benzerliği ve hadiste yer alan dua ile Kur'an fallarına başlarken yapılması tavsi-

⁶ Bazı beyitler için bkz. Mustafa Uzun, "Kur'an ve Edebiyat (Türk Edebiyatı), *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları II*, İstanbul 2001, s. 21-38; aynı müellif, "Kur'an (Edebiyat)" *DİA*, XXVI, 414-417.

⁷ Bkz. Sennur Sezer, *Osmanlı'da Fal ve Falnameler*, İstanbul 1998, s. 11-12.

⁸ Sennur Sezer, *a.g.e.*, s. 13.

⁹ Bkz. Ayşe Duvarcı, *Türkiye'de Falcılık Geleneği ile Bu Konuda İki Eser: "Risâle-i Falnâme-i Ca'fer-i Sâdık" ve "Tefe'ül-nâme"*, Ankara 1993.

¹⁰ Bkz. İsmet Şanlı, "XVI. Yüzyıl Divan Şairi Fedâî ve Fâl-nâme-i Kur'ân-ı Azîm'i", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Bursa 2003, Yıl: 4, Sayı: 5, 2003/2, s. 161-178.

¹¹ Örneğin bkz. Mehmet Temizkan, "Bir Kur'an Falı", *Milli Folklor*, 2007, Yıl 19, Sayı 74, s. 70-74.

ye edilen duanın anlam itibarıyla benzerliğinin Kur'an fallarının yazılmasında etkili olduğu düşünülebilir¹².

Edebiyatımızda Kur'an falları ile ilgili kitap ve makale olarak bazı çalışmalar yapılmıştır¹³. Yapılan çalışmalarda falın anlamı üzerinde durulduktan sonra tarihte bazı toplumlar arasında yaygın olan fallara değinilmiş, İslam öncesinde Türkler arasında kullanılan fal çeşitlerine değinilmiştir¹⁴. Bu çalışmalardan bazılarında araştırmacılar doğrudan "Kur'an Falı" demek yerine "Tefe'ül-nâme"¹⁵, "Fâl-ı Hemze"¹⁶ gibi başlıklar kullanmışlardır. Yayımlanan makaleler genelde tek nüshası olan ve daha çok manzum bir Kur'an Falı metninden hareketle hazırlanmış olduğundan türün bütün özellikleri henüz ortaya çıkmamıştır.

Manzum Bir Kur'an Falı

Kur'an falları, ya tek harfin yorumu veya harf gurubunun yorumu şeklinde ortaya çıkmaktadır¹⁷. Makalemize konu olan Kur'an Falı, tek harf yorumuna dayanan bir eserdir. Bu eser, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Semsi-F. Guneren Blm. No: 35'te 132a-142b yaprakları arasındadır ve toplam 233 beyitten oluşmaktadır. Mesnevi nazım şekliyle ve aruzun *Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* kalıbıyla kaleme alınmıştır. Aruz ve bazen de kafiye hatalarına çokça rastlanan eserin şairi belli değildir. Yazılış tarihi hususunda da her hangi bir kayıt bulunmayan eser, dil, üslup ve kelime kullanımı bakımından Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini taşımaktadır. Harekesiz olan ve sade sayılabilecek bir Türkçeyle ka-

¹² İstiare hususunda Sahih-i Buhari'de yer alan 598 nolu hadis şöyledir: Abdullah b. Cabir (ra)'den rivayet olunmuştur: "Resül-i Ekrem (sav) istihareyi bize Kur'an-ı Kerim'den bir süreyi öğretir gibi öğretirdi. Şöyle buyurdu: "Sizden biriniz bir iş yapmayı tasarladığı zaman, farzın dışında iki rek'at namaz kılın ve şöyle desin: ["Allahümme inni estehyirüke bi-ilmike ve estakdirüke bi-kudretike ve es'elüke min fazlike'l-'azim fe-inneke takdirü ve lâ-akdirü ve ta'lemü ve lâ-a'lemü ve ente allâmü'l-ğuyüb. Allahümme in künte ta'lemü enne haze'l- emre hayrün li fi dîni ve ma'îseti ve âkıbeti emri fe-yessirhü li sümme bariklî fihi ve in künte ta'lemü enne hâze'l-emre şerrün li fi dîni ve ma'îseti ve 'âkıbeti emri fasrifhü 'annî vasrifnî anhu ve akdür li'l-hayre haysü kâne sümme ardinî bihî"]

"Allah'ım!.. Ben senin ilminle senden hayranlık duyulan muvaffakiyete ulaşmak dilerim senden; kudretinle kudret istirham ederim ve azim olan fazlû kereminden nasiyb temenni ederim. Çünkü senin kudretin her şeye kadirdir, benim gücüm ise yetmez. Sen herşeyi hakkı ile bilirsin, ben bilemem. Ayrıca sen bütün gaibi kemali ile bilirsin!.. Allah'ım!.. Eğer bu yapmaya hazırlandığım amel; dinim hakkında, hayatım ve amellerimin akıbeti hususunda hayırlı ise, onu bana takdir kıl ve kolaylaştır. Sonra bu amelimde bana bereket ihvan et!.. Yok eğer yapmaya hazırlandığım bu amel; dinim hakkında, hayatım ve amellerimin akıbeti hususunda şerli (kötü) ise; onu benden, beni de ondan uzaklaştır. Hayır hangisinde ise, onu bana takdir buyur, sonra beni de ona razı kıl." Hadis no: 598.

¹³ Konuyla ilgili yayınlardan bir kaç şöyledir: İsmail Hikmet Ertaylan, *Falname*, İstanbul 1951; Halil Ersoylu, *Fal, Falname ve Bir Çiçek Falı (Der Aksam-ı Ezhar)*, İstanbul 1997; Sennur Sezer, *Osmanlı'da Fal ve Falnameler*, İstanbul 1998; İ. Hakkı Aksoyak, *Kefeli Hüseyin Râznâme*, Harvard University, 2004; Cemal Kurnaz, "XVI. Asır Şairlerinden Za'îfî'nin Fal-ı Murgan'ı", *Şükürü Elçin Armağanı*, Ankara 1983, s. 221-234; Halil Ersoylu, "Fal, Falname ve Fâl-ı Reyhân-ı Cem Sultan", *İslâm Medeniyeti Mecmuası*, İstanbul 1981, V/2, s. 69-81.

¹⁴ Örneğin bkz. Yusuf Ziya Sümbüllü, "İlm-i Tefe'ül ve Tefe'ül-n'ame (Kur'an Falı) Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, Volume 1/2, 2008, s. 383-391.

¹⁵ Bkz. Yusuf Ziya Sümbüllü, *a.g.m.*, s. 386-387.

¹⁶ Bkz. Mehmet Temizkan, *a.g.m.*, s. 71.

¹⁷ Bkz. Sennur Sezer, *a.g.e.*, s. 18-35.

leme alınmış olan mesnevîde “dürüşmek, güman, igen, yavuz, yahşi, toylamak, tapu, kelecî, delim, yiğirek” gibi arkaik kelimelerle birlikte Arapça ve Farsça kelimeler de kullanılmıştır. Bu bakımdan eserin XIII-XV. Yüzyıllar arasında yazılmış olduğu söylenebilir.

Kitap ismi olmaksızın besmeleyle başlayan ve 10 beyitlik bir girişten sonra Elif'den Ye harfine kadar 29 harfle ilgili ve her bir harfin yorumu için farklı sayı da beyitten meydana gelen bir eserdir.

Esere göre, Kur'an falına şu şekilde bakılır. Abdest alınarak üç Fatıha, bir İhlas, yedi istiğfar ve yedi salavattan sonra “*Allāhümme innī tevekkeltü 'aleyke ve veccehtü vehī ileyke ve tefe'eltü bi-kitābıke'l-kerīm ve'l-furqāni'l-'azīm feriniñ mā hüve'l-meknūn fī-sırrıke'l-mektūm fī-ğaybike'l-mahzūn. Allāhümme aħric lī āyeten estedillū bihā 'alā kazāıke ve kaderike fī hācetī. Allāhümme erini'l-ħaħķa fe-etbe'uhū ve erini'l-bātıla fe-ectenibuhū. Bi-raħmetike yā erhame'r-rahīmīn*” duası¹⁸ okunarak Kur'an-ı Kerim açılır. Sağ sayfanın ilk ayetinin ilk harfine bakılır. Bundan sonra hangi harf geldiğinde ne olacağı harf sırasına göre anlatılmaktadır.

Bu Kur'an falında Elif harfi anlatılırken, diğerk Kur'an fallarında göremediğimiz Hz. Hızır'ın bir duasından bahsedilmektedir. Bu dua şöyledir “*Sübħāne'llāh mā-şāe'llāh lā yesūķu'l-ħayra illa'llāh Mā-şāe'llāh lā yaşrifü's-sūe illa'llāh. Mā-şāe'llāh lā kuvvete illā bi'llāhi'l-'aliyyi'l-'azīm*”¹⁹

Tefe'ül sonucunda gelen harflere olumluluk ve olumsuzluk açısından baktığımızda, harflerin yarısından biraz fazlasının eserin müellifi tarafından iyiye yorumlandığı görülür. 29 harften 16 tanesinin (Elif, Be, Se, Cim, Hı, Dal, Re, Sin, Dad, Zı, Kaf, Lam, Mim, Nun, Vav ve Ye) hayra delalet ettiği, 13 harfin (Te, Ha, Zel, Ze, Şin, Sad, Tı, Ayn, Gayn, Fe, Kef, He ve Lamelif) gelmesi durumunda sonucun hayırlı olmayacağı fakat aceleci davranmayarak, bir süre niyetin tehir edilmesi ve sabredilmesi, namaz kılarak hayır ve hasenatta bulunulması durumunda sonucun hayra dönüşeceği ifade olunmaktadır.

SONUÇ

Sonuç olarak, Kur'an fallarının Türk toplumunda rağbet gördüğü ve bu türde manzum ve mensur bir çok eserin kaleme alındığı bilinmektedir. Şer'an cevazı hususunda Türk toplumunda bir olumsuzluk olmadığı anlaşılıyorsa da bu tür eserlerde şair/müellif ismine rastlanmaması, şair veya müellifin eserin bir yerinde isminden bahsetmemesi de düşündürücüdür. Kur'an falları ile ilgili,

¹⁸ Ey Allah'ım, sana tevekkül ettim ve yüzümü (yönümü) sana çevirdim, yüce Kitabın ve büyük Furkanınla tefe'ül ettim. Saklı gaybında ve saklanmış sırrında olan gizleri bana göster. İhtiyacım olan şeyle ilgili bana kaza ve kaderini öğrenebileceğim bir ayet çıkar. Allah'ım bana doğruyu göster ki ona uyayım ve bana batılı göster ki ondan uzak durayım. Rahmetinle, ey merhametlilerin en merhametlisi.

¹⁹ Allah bütün noksan sıfatlardan münezzehtir. Allah'ın dilediği olur. Hayrı getirecek ve şerri uzaklaştıracak ancak Allah'tır. Allah'ın dediği olur. Yüce ve büyük olan Allah'tan başka güç ve kudret sahibi yoktur.

tüm eserler yayımlanmadan, bu türle ilgili genellemelerden kaçınmak gerekmektedir. Çünkü, Kur'an falları olarak karşımıza çıkan bu tür eserler, hem tefe'ül şekli açısından hem de harf yorumu yönüyle bir birlik içerisinde değildir. Bu genellemeler ancak bu türün tüm eserlerinin tespiti ve yayımı sonucunda yapılabilecektir.

Metin

Bismi 'llaḥi'r-Raḥmâni'r-Raḥîm

Meḫâ'îlün meḫâ'îlün fe'ûlün

132b Dilerseñ kim açasın fâl-ı Kur'ân

Arı âb-dest eyle ki ire ğufrân

Oķı bir Fâtıḫa üç Kul-hüva'llâḥ

Saña yetişdüre devlet hüve'llâḥ

Yedi istiĝfâr yedi şalevât vir ey yâr

Ki fâluñda sa'âdet olusar yâr

Daḫı řoñunda oķı bu du'âyı

Daḫı řeḫ' getürĝil Muşafâ'yı

Ki iremedü anuñ sırrı yüzünden

İrer feyz ümmete dâim ol nebîden

Daḫı hem kıbleye tutĝil yüzüñi

Yönelt hem ḫazret-i Ḥaķķa özüñi

Allâḫümme innî tevekkeltü 'aleyke ve veccehtü vechî ileyke ve tefe'eltü bi-kitâbike'l-kerîm ve'l-furķâni'l-'azîm fe-erinî mâ hüve'l-meknûn fî-sırrike'l-mektûm fî-ĝaybike'l-maḫzûn. Allâḫümme aḫric lî âyeten estedillü biḫâ 'alâ ķazâike ve ķaderike fî ḫâcetî. Allâḫümme erini'l-ḫaķķa fe-ettebi'uhü ve erini'l-bâḫıla fe-ectenibuhü. Bi-rahmetike yâ erhame'r-râḫîmîn.

Aķub muřafı řaĝa naźar kılasın

Ne ḫarf evvel ĝelür anı bilesin

Aña ĝöre 'amel kılgil ey yâre

Ķamu niyyetleriñ Allâḫ oñara

İķüñde tutmaĝil řekk ü ĝümâni

Ki taḫķiķ eyle ĝümânsuz îmâni

133a Dileriz ķurtara ĝümândan Allâḫ

Ki dâim yoldaş îmân ide Allâḫ

Eĝer ĝelse Elif fâluñda ey cân

İřüñ oñardı bil ol yüce Sübḫân

Saña devlet yetişdürdü ol Allâḫ

Ki dâim diyesin el-ḫamdü li'llâḫ

Bu fâluñ ĝeldi iken ķatı mergüb

Giriserdür elüñe şol ki maḫbûb

Daḫı düřmanlarıñ maḫḫür olusar

Ķamu dostlar şâd oluben ĝüliser

Evet saña direm ben ey qarındaş
 Taşadduğ eyleñ oldur qutlu yoldaş
 Du 'āsını götür Hızır nebīnūñ
 Ki himmeti ire saña her nebīnūñ
 Sübhāne 'llāhi mā-şāe 'llāh lā yesūku 'l-ḥayra illa 'llāh mā-şāe 'llāh lā yaşrifü 's-
 sūe illa 'llāh, mā-şāe 'llāh lā kuvvete illā bi 'llāhi 'l-'aliyy 'l-'azīm
 Dağı elüñe çok māl giriserdür
 Nice eylülklerle ol iriserdür
 Sefer vardur öñüñde ey birāder
 Şu kim maqşuddurur bil elüñ irer
 Dağı saña direm tutqıl sözümi
 İrag itme 'ibādetden özüñi
 133b Şalāh-ı zühde dāim dūrüşesin
 Nekim maqşuduñısa irişesin
 'İnāyetler ide saña ol Hüdāvend
 Naşīhatim iderseñ gūşuña bend
 Eger Be'dür beşāretdür bilesiñ
 Şu kim maqşūddurur anı bulasın
 O niyyet kim tutubsuñ sīm yā zer
 Elüñe giriserdür ey birāder
 Saña yetişdüre Hāk devlet bil yakında
 Gümān itme bu fāluñ hiç ḥaḳında
 Virir isen bu dünyā içre çok mal
 Aḫirüñde dağı ḥoş olısar ḥāl
 Evet sözümi işit sen ey server
 Dilerseñ kim saña ḥayr ola rehber
 Dağı nezrūñi virgil itme ihmāl
 Ki ömrüñ uzun ola ḥoş ola ḥāl
 Eger ḥastañ var ise ḥoş olısar
 Yiyüb içüb oynayub güliser
 Bu maqşuduñ ki vardur ḥāşıl oldı
 Bu fāluñ ki mübārekdür vāşıl oldı
 İgen yaḫşı götürdi fālūñ Allāh
 Sen itgil dāimā el-ḥamdü li 'llāh
 134a Eger Te geldise tevbe gerekdir
 Bu işde şabr kıлмақ yigrekdir
 'İnāyet kıla ol Ğaffār u Yezdān
 Bu fāldañ olmayasın hiç perişān
 Sevinü şād olasın ey qarındaş
 Aḫir vaḳtiñde imān ola yoldaş

Evet şabr eyle bir kaç gün sözüm tut
 Dilerseñ kim elüñe gire çok lut
 Saña rızķıñ kapusın aç ol Hâķ
 Ne maķşuduñ ki vardurur muħaķķaķ
 Şabır kılan kişiyi sever Allah
 Meded kıtur deminde kul hüva'llāh
 Şu nesne ki saña kısmet olubdur
 Eger şahra içünde olsañ bulubdur
 Yi iç hoş geç biraz gün tut sözümü
 Yavuzluk görmesün dirseñ özüñi
 Seni gelir bulur dünyā içinde
 Eger mağribde ola yaħud Çin'de
 Eger Şe gelse şevābı çok bulasın
 Kāmu yirlerde naşībūñ alasın
 Elüñi neye ursañ altun olusar
 Hāsūduñ ğam yiyüb dostuñ güliser
 Bu fālūñ yaħşı gelmişdür saña göresin
 Gerekdür ki mesākīne viresin
 134b Dahi ođluñ kızıñ çok olsardır
 Niceler saña hürmet kılsardur
 Gerekdür kim saña Hızr-ı nebīnūñ
 Du'āsın götüresin ol velīnūñ
 Ki kāmı yerde maķşūduñ bitüre
 Eger yirde iseñ göge yetüre
 O gün hayr u taşadduķ eylesesin
 Gerekdür nice açlar toylayasın
 Eger Cim gelse fālūñ ki cemīldür
 Bu niyyet ħubluđuna hem delildür
 Süresin hoş demi devlet içinde
 Ululuk bulasın hürmet içinde
 Saña müyesser degiserdür iy kişi
 Velī bilmezem irkek mi ya dişi
 İgen hoş olısar ħalūñ ey yār
 Yüzüñ gördükçe kan yudısar ađyār
 Dağı yoluñda bir sefer görünür
 Mübārekdür safāyıla gūnilür
 Evet dil bağı götür sözi añla
 Ki bed gözden ħazer kııl beni diñle
 Ki fālūñ ki katu yaħşı gelübdür
 Hāsūduñ ğam yiyüb dostuñ gülübdür

Oñardı Ƨalı'ünñ Allāhu ekber
 Ki lem 'ān itdi aħter ğāyet enver
 135a Eger Ħa geldi bil ħalün ey yār
 Bu işün bağlıdur şabr eyle zinhār
 Saña yardım kıla ol Ħayyü Kayyüm
 İşün ħayra döne olmayasın güm
 Şabır kıлмаğı endişe kılasın
 'İbādet etmegi pīşe kılasın
 Şu kim taqđır kıldı bī-şek olısar
 Ne kim alnuña yazıldı geliser
 Açılır bağlu işler hoş olur ħāl
 İgen yaħşısı olusar soñra bu fāl
 Çok ni 'met viriliser tapuña
 Niceler yalvarı gele ħapuña
 Sefer eyü degil bu fāl içinde
 Şabır yegdür saña her ħāl içinde
 'İnayet kıla yine ol Kādır Allāh
 Diyesin dāimā el-hamdü li'llāh
 Eger Ħı gelse yılduzuñ yücedir
 İşit ħālünñ dağı dāim nicedür
 Ħayırlar geliserdür çok yoluñda
 Vü ger sağıñda vü ger soluñda
 Sefer ki ħatı yaħşısı olısar
 Ne kim maqşūd ola ol el viriser
 135b Şükür kııl devletünñ ħandili yandı
 Bugün Ƨalı'ın uyħudan uyandı
 Elünñden ħayrı eksük eyleme gel
 Dağı ħalka yavuz söz söyleme gel
 Dağı beyti götürgil beylige sen
 Olasın göz ü dilden daim āsān
 Bilesin devletünñ ki yücedir
 Saña yardım kılan daim ħocadır
 Eger Dal gelse Ħaħ yādı kıldı
 Ne kim maqşūduñısa ele girdi
 Bu dem ħālünñde ħatı yaħşısı olur
 Yarın evülükleriñ ħarşu gelir
 Ne ki maqşūduñ varısa bulasın
 Elüñe gire şād olub gülesin
 Ve bir devlet geliserdür ħapuña
 Niceler baş koyusardur tapuña

Budur sözümi diñle ey qarındaş
Dilerseñ kim saña hayr ola yoldaş
Elüñden hayrı eksük eylemegil
Dağı tilü kelecı söylemegil
Ne eyelük eyleseñ qarşu geliser
Şu ki dostlardurur dāim güliser
Dağı fāluñ soñı yaǵşı geliser
Yarım Rabbüñ saña rahmet kılısar
136a Eđer Zel geldi muñit cūsā geldi
Bu fāl issına zaħmet uşā geldi
Şabır yegdür sözümi diñler iseñ
Kulağ tutub dediğüm añlar iseñ
Zelil olur bu fāluñ ıssı ey yār
Međer bismillāh ide her işüñ ezkār
Bu niyetten saña hiç hayr yoǵdur
Velī miħnet nice gerekse çoǵdur
Biraz günden nühüsetüñ gidiser
Sa ‘ādet güneşi üstüñe toǵusar
O vaǵtı gözle ey qarındaş sözüñ tut
Ki şabırıla olusar qoruğ lot
Evet sen dağı şükr it Hudā’ya
Ki irgüre seni dāim şafāya
Şabır kılmaklıǵı pīşe idingil
Tevekküli sen endīşe idingil
Soñun yaǵşı getüre fāluñ el-Ĥağ
Gümān itme sözüñ añla muħaǵǵağ
Eğer Rā gelse fāluñ ey qarındaş
Bilesin saña devlet ola yoldaş
Bu dünyā maǵşüdi el viriserdür
Ne kim dostuñ varısa güliserdür
136b Saña devlet çerāğın yandura Ĥağ
Ki dāim şükrüñ dilde ola muṭlağ
Elüñde qurı taş altun olısar
Niceler ĥācetin senden bulısar
Dağı qardaş sañā sefer görüñdi
Eyüdür ol sefer aña varam di
Delim ni ‘met giriserdür elüñe
Ĥayır çoğ geliserdür yoluña
Bir oğul viriserdür saña Allāh
Görenler diyiserdür bāreke ‘llāh

Eğer Ze gelse şabr itmek gerekdür
 Her işde şabır itmek yigirekdür
 Ey yār sen katı zaħmet çekersin
 Belā toħumın cihāna ekersin
 Eğer şabr iderseñ bir kaç gün ey yār
 Feraħlar el vire vü gide düşvār
 Ne dimişdür işit Qur'an-ı mübîn
 Bilüñ İne'llāhe ma'a's-şābirîn
 Daħı ħayr ile şıdkı eyle 'ādet
 Bulasın ħalk içinde sen sa'ādet
 Be-ġāyet yaħşı gele soñı fāluñ
 Gerek andan girü ħoş ola ħālüñ
 Var imdi sen de şükr eylegil Ĥudā'ya
 Şalevāt vir pes Muħammed Muştafā'ya
 137a Eger Sin'dür selāmet olırsarın
 Ķamu yirlerde ħurmet bulırsarın
 Virüben māl u cāhı ħoş geçesin
 Melāmet görmeyüb yiyüb içesin
 Sefer kılsañ be-ġāyet ħoş gelübdür
 Zırā ki sañā devlet tuş gelübdür
 Daħı şol nesne kim niyyet kılıbsın
 Gümān eyleme ki anı bulıbsın
 Daħı şöyle bilesin ey birāder
 Elüñe giriser bir ħüb manzar
 Hem andan saña bir oğul vire Ĥaħ
 Sevinüb şükür kıl muħaħkaħ²⁰
 Kim arta ħürmetüñ bu ħalk içinde
 Olasın pes Muħammed devletinde
 Eğer ħastañ varısa ki ħoş olısar
 Ya ġayıbuñ varısa ol geliser
 Sevinüb şād olasın ey ħarındaş
 Ķaçan ölrseñ imān ola yoldaş
 Eğer Şın gelse şer iş baş getürdi
 Bu niyyet üzre çok teşvîş getürdi
 Biraz şabr eylegil bu fāluñ ħaħında
 Tā ki ħayra döne bu şer yakında
 137b Eğer ħastañ varsa şöyle bilesin
 Eyü değil aña çāre kılasın

²⁰ Vezinde problem var.

Pes bu fāluñ evveli bī-gāyet
Eyü gelmedi şöyledür rivāyet
Velī āhiri hūb yahşı geliser
Sa‘ādetler tapuña el viriser
‘Ināyetciñ ola Hānnān ü Mennān
Kaçan gitsen rahmet ide Ğufrān
Eger fāluñ Şad gelse bilesin
Şavaşdur key katı hazer kılasın
Bu niyyeti unut biraz qarındaş
Dilersen devlet ola saña yoldaş
Eger bu niyyeti sen ta‘cıl tutasın
Eyü gününñ yavuz güne şatasın
Şabır kılsañ bu fāluñ yigirekdür
Şabırsuz kişiler neye gerekdür
Ki şabr ile soñı a‘lā olısar
Elüñe nice ni‘metler giriser
Saña Haq’dan ‘ināyet oldı bil
Var imdi Rabbüñe hamd ü şenā kııl
Eger niyyet tutup Dad gelse fāluñ
Bu niyyetden katı hoş ola hālünñ
138a Bu halk içinde emīn olıarsın
Ķamu yirlerde hürmet bulıarsın
Saña Haq’dan ‘ināyetler olubdur
Nice eyülüklerünñ qarşu gelübdür
Eger maqşüduñ varısa kimse katında
Elüñe giriser bilgil yakında
Bu fāluñ saña mübārekdür ey qarındaş
Zirā tāli‘ünñ oldı saña yoldaş
Süresin devlet ile ‘ömr-i āhır
Elüñe gire ni‘met şöyle vāfir
Ne maqşüd var ise bitüre Allāh
Diyesin dāimā el-ħamdü li‘llāh
Eger Tı’dır niyyetden gerü durğıl
Ayağ üstüne işünñde oturgıl
Şaķın soñra peşimān olmayasın
Ebed bu hāl içinde qalmayasın
Şabır kııl bir nice gün gelsin ey şāh
Ki soñra kılmayasın āh ile vah
Eger iver iseñ zaħmet çekesin
Belā toħmın gönñül içre ekessin

Seferse niyyetüñ bir kaç gün eglen
Becid tutma otur sözümi diñle
Ya da 'vañ var ise kimseyle zinhār
Uzatgıl bir zamān olmaya düşvār
138b Ki Fettāh bağlu kapu açıcıdur
Cihān yüzine rahmet saçıcıdur
Taşadduğ 'ināyet ola yoldaş
Ne maqşūduñ var ise ola qardaş
Ta bağlu kapuyı aç ol Allāh
Diyesin dāimā e's-şükrü li'llāh
Eger fāluñ Zı geliser birāder
Ne niyyet kim tutasın elüñ irer
Be-ğāyet yahşı gelmişdür bu fāluñ
Dağı hoş olsardur cümle hālüñ
Bu niyyetden sefer olsa murāduñ
Eyüdüñ qande varasuñ çıkar öñ
Sañā ki hoş beşāretler olubdur
Murāduñ ne ise ele giribdür
Gerek şükrāne bu fāla ey hoca
Taşadduğ eyleyesin altun aqçe
Eger fālüñ 'Ayn gelse i hayyār
Qamu pinhān işüñ fāş ide ađyār
Bu işde bir gün ivmek olmaz
Döner hayıra şer böyle qalmaz
Şabr kııl bir nice gün sen ey qarındaş
Ki şaқın urmayasın başıña taş
139a Teennī eylemek hūbdur birāder
Ki kıılmayasın āh ile zār
Zirā şabr idenüñ işini Allāh
Oñarur şübhesüz el-ğamdü li'llāh
Kimesneyle şavaş eyleme zinhār
'İbādet kııl taşadduğ eyle ey yār
Bu aydan soñra ılduzuñ ey server
Tođa tāli'üñ ola saña rehber
Evet saña direm diñle sözümi
Du'āsuz tutma kendü özünü
Du'āsuz kimseye dermān bulunmaz
Du'āsuz kimsenüñ yaşı silinmez
'İnāyet eyleye Teñgri te'ālā
Müdām degil meded yā Haқ te'ālā

Eger fāluñda Ğayın gelse dervîş
 Bilesin ki göründi külli teşvîş
 Bu niyyetden hiç nesne hâşıl olmaz
 Evet ğâyibdür iş bu dürlü qalmaz
 ‘Înâyet eyleyen Hâk’dur qulına
 Yazılan gelür herkesüñ yolına
 Bu niyyet üzre saña ey qarındaş
 Şabır gerek ki sırrıñ olmaya lâş
 Bu niyyetüñ soñı ğâyet eyüdür
 Dağı düşmenleriñ başı ğuyudur
 139b Evet saña direm diñle sözümi
 Yaramaz kimseden şakla özüñi
 Dağı Eyyüb peyâmbereñ du’âsın
 Dilüñde vird idüben oқыyasın
 Deger ğayr eylesen li’llâh u bi’llâh
 Diyesin dâimâ el-ğamdü li’llâh
 Eger Fe gelse fāluñ şulğa döndi
 Bu işde ki qatı ğuşşa göründi
 Ne iş kim tutasın fikr eyle ey yâr
 Evet ‘acele eylemegil zinhâr
 Çün göründi bu fāluñda ulu belvâ??
 Teennî ile qoruq ola ğelvâ
 Şabırdan soñra var saña beşâret
 Şer işüñ ğayra dönmege işâret
 Eger da’vân varsa kimseyle egle
 Meşâliħ eylegil sözümi diñle
 Ya qavim qardaşuñdan ğayr irişe
 Neçeler ğidmetüñe dürişe
 Eyü ola bu fāluñ şöyle bilgil
 Müdâm Allâh’a çok şükri kılgil
 Eger Kaf gelse fāluñ diñle qardaş
 Saña baħt ile sa’d oldı yoldaş
 140a Ne niyyet kim tutubsun bil yaqında
 Girer ele ğümân itme ğaқında
 Ola mı olmaya mı dime zinhâr
 El-muqadder kâindür lâ-büd ey yâr
 Saña bir ğoş beşâret ideyin ben
 Qulaq urub sözümi diñle gel sen
 Bir oğluñ olıardur ey qarındaş
 Aña iqbâl ü devlet ola yoldaş

Bu niyyetden tapuñı savıcı çok
 Eyü geldi bu fāluñ hiç hañā yok
 Eger Kef gelse diñle fāl içinde
 Evvel eyü değıl emvāl içinde
 Huşümetdür hazer gerek qarındaş
 Ki baht hem sa'adet ola yoldaş
 Bu niyyetden hazer kıлмақ gerekdür
 Ki cenk işden ıraқ olmaқ yegrekdür
 Evet saña beşāret añlar iseñ
 Qulaқ tutup sözümi diñler iseñ
 Ki on gün geçicek bī-gümān bil
 Sitāruñ Haq'dan açılır şükr kıı
 Taşadduqla 'ibādet eyle dāim
 Ki yardım ide saña Hayyü kām
 Be-ğayet eyüdür soñı bu fāluñ
 Şükür Rabbüñe ide hoş ola hālün
 140b Eger fāluñda şāhum Lām geldi
 Bil üstüñe şirīn eyyām geldi
 Emīnikdür halāyık üzre bu fāl
 Girer eline fāl issınuñ çok māl
 Ne kim tutduñsa gönülün içinde
 İrer elüñe ger olursa Çin'de
 Seferse niyyetün ğāyet eyüdür
 Ümīdün nānımı turma yiyü tur
 Evet saña direm sözümi diñle
 Beşāret var sözüñ ma'nāsın añla
 Şu kim maqşüddurur anı bulasın
 Be-ğayet şād oluben sevinesin
 Bu gün dünyā eviñ ma'mūr olısar
 Yarım öldükde kabrün nūr olısar
 Eger Mim geldi mālun cem' olupdur
 Bu fāl issına devlet şem' olupdur
 Viriser dünyā mālını bī-hadd
 Hisāb itmegiñle bulmayasın 'add
 Dağı 'ömrün ziyāde olıсарdur
 Tapuñ hacc u ğazālar kılıсарdur
 Ne niyyet kim gönülde tutduñ añla
 Giriser elüñe sözümi diñle
 141a Ya hastañ var ise sağılıқ bulıсар
 Yiyüp içüp şafālar bulıсар

Dağı hem yitüğüñ var ise bulsın
 Murāduñ bulup her işde şād olsun
 Eger Nun gelse ğāyibden kuluña
 Kati çok māl giriserdür elüñe
 Her ne maqşūduñ var ise ey yār
 Giriserdür elüñe ivme zinhār
 Niyetüñ sefer ise ey bahtiyār
 Belī bu niyyetde saña fāide var
 Ya işüñ olsa ulular kätında
 Okı üç Fātīha anuñ haqında
 Şağında turuben söyle sözüñi
 Ki bā-murād kabūl ide sözüñi
 Delim eylükle sür sāl ü māhım
 Delim eylükle sür sāl ü māhım²¹
 Nice nice sa ‘ādetler kapuña
 Geliserdür bil ey şāhım tapuña
 Var imdi şükr kııl sen de Hudā’ya
 Kim irgürdi seni işbu şafāya
 Eger Vav gelse fālun ey veledim
 Girer elüñe çok māl hoş encām
 141b ‘İnāyet kııldı saña Hayy ü Qādir
 Girer maqşūd elüñe hayli var
 Sa ‘ādet kapusı üstüñe Haq
 Buyurdı üstüñe açdı muhaqqāq
 Bu dünyā içre çok eyülik kılasın
 Yarın cennetde rahmetler bulasın
 Seferse niyyetüñ bilgil ey kişi
 Eyüdür hem tutarsañ cümle işi
 Eger da ‘vāñ var ise kimse ile
 ‘Acele eyleme it te’hīr eyle
 Girer elüñe her ne maqşūduñ var
 Sevinüp şād olırsarın sen ey yār
 Be-ġāyet eyü gelmişdür bu fālun
 Şükür kııl Hālhq’a hoş oldu hālün
 Eger He gelse düşmān yol bulısar
 Muqadder her ne ise ol olısar
 Şabır gerek bu fālunda senün bil
 Ki olmayasın bu işde hor zelīl

²¹ Bu beyitte mısra aynen tekrarlanmıştır.

Zîrâ düşmenlerüñ hep el getürdi
 Nice teşvîşler üstüne yetürdi
 Yüri sen de 'ibâdetle ol kâim
 Taşadduğ kıl şükürler ide dâim
 Bir ay şabr eylegil sen ey birâder
 Şafâlar el virüben gide keder
 142a Dağı bu nağs işlerin hep hayra döne
 Ki devlet kuşu yine başa kona
 Ne maşşüduñ var ise hep bulasın
 Bu niyyetden çok eyülükler göresin
 Murâduñ yetişdüre evvel Allâh
 Sen itgil dâimâ el-ğamdü li'llâh
 Eger fâluñda Lam Elif gelmiş ola
 Nühüsetde sitâruñ qalmış ola
 Qo gıl bu niyyeti hiç hayrı yoğdur
 Dağı bir gayri niyyet saña ħakdur
 Saña andan hiç aşşı olmayısar
 Bu niyyet hiç elüne girmeyiser
 Gel otur dâimâ Ĥağğ'a niyâz it
 Qo şamu yolunı gel uçmağa git
 Şavaş eyleme sen kimseyle zinhâr
 Ki düşvâr olmaya işün ey yâr
 Şabr kıl bir müddet içinde sen key
 Aça rahmet kapusını saña Ĥayy
 'Înâyet kıla saña Rabb-i Yezdân
 Gir elüne her maşşüduñ âsân
 Şalevât eyle dâim it du'âyı
 Sevindiresin rûh-ı Muştafâ'yı
 142b Eger fâluñda Yâ getüre Allâh
 Günâhuñ yarlığar el-ğamdü li'llâh
 Beşâretler be-ğâyet ħâşıl oldı
 Murâdâtuñ özüne vâşıl oldı
 Ne maşşüduñ varsa oldı müyesser
 Ĥayırlar oldı hem saña muğadder
 Nice ni'met giriserdür elüne
 Dağı eylüklerüñ gele yoluña
 Eyü gelmişdürür bu fâluñ bil
 Var imdi Ĥağğ'a ħamd ile şenâ kıl
 Qamu kullaruñ ey Sultân-ı ekber
 Murâdm eyleyü virgil müyesser

Günāhlu kıllaruñ şuçın şağışla
Muħammed yüzi şuyına bağışla
Ƙoma mü'minlerin göñlünde gümānı
Ki yoldaş eyle cümleye imānı

Kaynaklar:

- » Aksoyak, İ. Hakkı, *Kefeli Hüseyin Râznâme*, Harward University, 2004.
- » Boyraz, Şeref, "Üç Manzume ve Halkbilim Açısından Değeri", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sivas 2000, 9. Sayı.
- » Çelikkol, Yaşar, *İslam Öncesi Mekke*, Ankara 2003.
- » Duvarcı, Aşşe, *Türkiye'de Falcılık Geleneği ile Bu Konuda İki Eser: "Risâle-i Falnâme-i Ca'fer-i Sâdik" ve "Tefe'ülnâme"*, Ankara 1993.
- » Ersoylu, Halil, *Fal, Falname ve Bir Çiçek Falı (Der Aksam-ı Ezhar)*, İstanbul 1997.
- » Ersoylu, Halil, "Fal, Falname ve Fâl-ı Reyhân-ı Cem Sultan", *İslâm Medeniyeti Mecmuası*, İstanbul 1981.
- » Ertaylan, İsmail Hikmet, *Falname*, İstanbul 1951.
- » İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, tahk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, Beyrut 1981.
- » İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübra*, Beyrut tsz.
- » Kurnaz, Cemal, "XVI. Asır Şairlerinden Za'ffî'nin Fal-ı Murgan'ı", *Şükrü Elçin Armağanı*, Ankara 1983.
- » Sezer, Sennur, *Osmanlı'da Fal ve Falnameler*, İstanbul 1998.
- » Sümbüllü, Yusuf Ziya, "İlm-i Tefe'ül ve Tefe'ül-n'ame (Kur'an Falı) Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, Volume 1/2, 2008.
- » Şanlı, İsmet, "XVI. Yüzyıl Divan Şairi Fedâyî ve Fâl-nâme-i Kur'ân-ı Azîm'i", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Bursa 2003, Yıl: 4, Sayı: 5, 2003/2.
- » Temizkan, Mehmet, "Bir Kur'ân Falı", *Milli Folklor*, 2007, Yıl 19, Sayı 74.
- » Uzun, Mustafa, "Kur'an ve Edebiyat (Türk Edebiyatı)", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları II*, İstanbul 2001.
- » Uzun, Mustafa, "Kur'an (Edebiyat)" *DİA*, XXVI, 414-417.
- » Yıldız, Alim, "Prof. Dr. Nusret Çam'ın 'Şiir Diliyle Kur'an-ı Kerim Meali' Münasebetiyle Kur'an'ın Şiirle Meali Üzerine", *Kur'an Mealleri Sempozyumu Sempozyumu*, Ankara 2007.
- » Yıldız, Alim, "Şakir Ahmed Paşa'nın "Tertîb-i Nefs" Mesnevisi", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas 2008.